

Bognár Noémi Erika – Horváth Adrienn

A könyvtári digitalizálás jelene és jövője

Beszámoló a K2 2017/2018-as továbbképzési sorozat első alkalmáról

A digitalizálás továbbra is a könyvtárszakmai diskurzus egyik kulcstémája. A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia elkészülte után ismét aktuálissá vált egy szakmai fórum megszervezése, amelyet a Könyvtári Intézet Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztálya a *K2 Korszerű könyvtár, korszerű szolgáltatások* továbbképzési sorozat részeként valósított meg a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. A 2017. szeptember 26-án megrendezett, *A könyvtári digitalizálás jelene és jövője* című továbbképzési nap célja az volt, hogy áttekintsük a könyvtárspecifikus feladatokat és megvitassuk a felmerülő problémákat.

Szalóki Gabriella, az EMMI Közgyűjteményi Főosztály Könyvtári és Levéltári Osztály könyvtári referensének nyitóbeszédével vette kezdetét a továbbképzési nap. Szalóki Gabriella kiemelte, hogy a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) az 1486/2015. (VII. 21.) Korm. határozatban meghatározott feladat teljesítése, a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósításának elősegítése érdekében készült. A stratégia szorosan kapcsolódik a Digitális Jólét Program végrehajtásához és a Digitális Oktatási Stratégia célrendszeréhez, valamint az Európai Digitális Menetrendben meghatározott elvárásokhoz. Ehhez a stratégiához kell igazítani a készülő Könyvtári Digitalizálási Stratégiát és az intézményi stratégiákat. A közgyűjteményi szféra mint a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb hiteles tartalomszolgáltatója a digitális tartalmak hozzáférhetővé tétele révén hozzájárul a kulturális alapellátás kiteljesítéséhez. A stratégia az állományvédelmi szempontú digitalizálás helyett a szolgáltatást hangsúlyozza. Ennek érdekében célul tűzte ki, hogy 2020-ig történjen meg a dokumentumok 50%-ának digitalizálása és kereshetővé tétele a Nemzeti Adattár Projekt online keresőfelületén keresztül. A hatékony megvaló-

sítás elősegítésére létrejött a Közgyűjteményi Digitalizálási Kollégium, amely ágazatok feletti meghatározó szereppel rendelkezik. Létrejött egy szakértői csoport, amely a közös irányelveket dolgozza ki. A stratégia kijelöli az ágazati aggregátorokat, amelyeknek a feladata az intézményi koncepciók elkészítése, a digitalizálás megvalósítása, az archiválás, a fenntartás és a szolgáltatás. A megvalósítás finanszírozása elsősorban pályázati formában történik majd. A könyvtári digitalizálás elsősorban a nemzeti könyvtár Országos Könyvtári Rendszer projektje segítségével valósul meg.

Tóth Máté, a Könyvtári Intézet Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály vezetője az osztály által 2017 nyarán készített országos felmérésről ejtett szót, amely a nagyobb könyvtárak digitalizálási gyakorlatára fókuszált.

A kutatás arra kereste a választ, hogy Magyarországon hány helyen, milyen formában, milyen céllal és milyen eszközparkkal folyik digitalizálás, valamint a tevékenység a kidolgozott intézményi stratégiák mentén zajlik-e. A vizsgálat választ ad arra, hogy mekkora az eddig elvégzett és milyen nagyságrendű az előttünk álló munka, továbbá milyen formában tárolják, és hogyan szolgáltatják a digitalizált tartalmakat a könyvtárak.

A megkérdezettek körébe tartozott a nemzeti könyvtár, a szak-, felsőoktatási, egyházi és a nagyobb közkönyvtárak (megyei hatókörű városi könyvtárak és a 25 ezer fő lakosság fölötti városok könyvtárai). A 196 könyvtárnak kiküldött kérdőívből 121 válasz érkezett, így a válaszadási arány 61,73% volt.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy az intézmények nagy része folytat digitalizálási tevékenységet. A kitűzött célok jól illeszkednek a könyvtártípusok küldetéséhez. A digitalizálási munkát folytató könyvtárak jellemzően ad hoc módon, és nem egy kidolgozott stratégia mentén dolgoznak, ez a válaszadók 75%-át jelenti. A nagyobb könyvtárak jellemzően rendelkeznek eszközökkel, az eszközpark azonban fejlesztésre szorul. A legjellemzőbb digitalizálásra alkalmas eszköz a lapszkenner. A válaszadó intézmények teljes állományából még digitalizálandó tartalmak között a könyvek teszik ki oldalszám szerint (99,35%) a legnagyobb részt. A könyvtárak digitalizálási céljainak meghatározásakor kiderült, hogy a felsőoktatási könyvtárak számára a tudományos kutatás- és oktatástámogatás, a szakkönyvtárak számára szintén a kutatástámogatás a legfontosabb. Ellenben a városi könyvtárak és a megyei hatókörű városi könyvtárak a helyi értékek megőrzését tekintik prioritásnak. Magyarországon nagyon sok olyan digitalizált tartalom van, ami jelenleg nem férhető hozzá nyilvánosan. A közzétett digitalizált dokumentumok leginkább az intézményen belül arra kijelölt számítógépen vagy nyilvánosan, a saját honlapokon érhetőek el. A szöveges dokumentumokat legtöbb esetben pdf-ben, a képeket pedig jpg-ben teszik közzé.

Káldos János, az Országos Könyvtári Rendszer projekt szakmai vezetője arról tudósított, hogy elkészült az OSZK digitalizálási stratégiája, amely a 2017 és 2025 közötti időszakot öleli fel. Igazodik a magasabb szintű stratégiai környezethez, viszont a könyvtárszakmai célok felé is fordul, és csak a nemzeti könyvtár gyűjteményének, azon belül is a könyvtár analóg állományának digitalizálására vonatkozik.

Az összes analóg dokumentum száma jelenleg körülbelül tíz és fél millió darab, ebből a digitalizálandó analóg dokumentumok három milliót tesznek ki, míg a tervezett digitalizált objektumok száma kétszázkét millió.

Az előadó részletesen ismertette az OSZK helyzetét egy SWOT-analízis segítségével. Az erősségek között az analóg gyűjtemény kulturális értékét, a már meglévő digitális gyűjteményt, az 1999 óta gyűjtött tapasztalatokat, a munkatársak szakértelmét, a szolgáltatás terén gyűjtött tapasztalatokat és a szervezeti egységeket említette meg, ezen belül kiemelte a Digitalizáló Osztályt, valamint a Digitalizálási Bizottságot. Vannak olyan módszertani jó gyakorlatok, mint a Könyvtári Digitalizálás Kézikönyve, vagy az *EPA ajánlás elektronikus folyóiratok kiadóinak, szolgáltatóinak elektronikus időszaki kiadványok public domain publikálásához* CD. A gyengeségeknél az elavult eszközpark várhatóan hamarosan nem jelent majd akadályt, szemben az erőforrások, a folyamatkezelési tapasztalatok, valamint a digitalizálási kompetenciák tömeges hiányával. Fontos, hogy a könyvtár munkatársai, akik zömében a digitális bevándorlók közé tartoznak, elsajátítsanak egy alapvetően új szemléletmódot, ekképp válhatnak a gyengeségek stratégiai célokat kijelölő nyomvonallá. A kedvező stratégiai környezet, a digitális kompetenciák és az internethasználat bővülése egyöntetűen segíti az OSZK fejlesztési terveinek megvalósulását. Mérlegelni kell azonban a veszélyeket, mert a rendszer mindig úgy fog működni, ahogy a leggyengébb pontja: ha valami gátat képez benne, akkor megreked az egész. Az informatikai eszközök életciklusa véges, folyamatos fejlesztés nélkül elképzelhetetlen egy stratégia megvalósítása. A formátumok is gyorsan avulnak, hiába van az OSZK-nak több mint tíz millió digitalizált dokumentuma, azok jórészenek formátuma változtatásra szorul.

A helyzetelemzés, a digitális állomány felmérése során szem előtt kell tartani, hogy van olyan, hogy egy raktári egység alatt több ezer dokumentum kap helyet. A kritikus mennyiségű anyag digitalizálása reprezentálni fogja az OSZK teljes állományát. A jövőkép tükrözi az országos stratégiákat, de mellette a szemléletben megjelenik a gyűjtemény társadalmi hasznosulásának a fontossága is. Az OSZK célja a széleskörű hozzáférés biztosítása, amihez személyre szabott, célzott szolgáltatások járulnak. Az OSZK-nak ki kell építenie egy megfelelő minőségbiztosítási és egy logisztikai-digitalizálási folyamatkövetési rendszert. A raktározási és állományvédelmi szempontok csak lokális, nyomon követhető környezetben valósíthatók meg. A Digitalizáló Központ várhatóan 2018 végére jön létre a nemzeti könyvtárban.

A rendszerrel kapcsolatban mielőtt bármilyen mutatókat meghatároznánk, fontos egy egységes terminológia kialakítása. Az intézményben folyó digitalizálás akkor lesz hatásos, ha összeforr az OSZK könyvtári rendszerével, az adatbázisokkal, a komplex folyamatokkal.

Győrffy Szabolcs, az Országos Széchényi Könyvtár Digitalizáló Osztályának vezetője a nemzeti könyvtárban működő Digitalizáló Központról beszélt, amely a hosszútávú digitális megőrzést szolgáló OKR projektben valósul meg. A következő években a Digitalizáló Osztály keretében működő munkacsoport nagytömegű, szolgáltatási célú, de emellett állományvédelmi szempontokat is szem előtt tartó digitalizálást szeretne végezni. Az előadó rámutatott arra, hogy a tudatos állományvédelmi megőrzés már a mikrofilmezéssel megkezdődött a '60-as években. Ezt tekinthetjük az utóbbi húsz év szakmai előzményének. Eljött az ideje egy egységes szemléletű könyvtári digitalizálási kompetenciaközpont létrehozásának, amely egy Digitalizálást Támogató Keretrendszer segítségével szabályozottan kristályosodhat majd ki.

A Digitalizáló Központ az OSZK nyolcadik szintjén kap helyet. Ez az 1000-1500 m²-es, biztonságos, elszeparálható rész alkalmas arra, hogy a teljes munkafolyamatnak teret adjon. Nagyságrendileg 30 eszköz lesz, kétsoros elrendezésben. Előreláthatólag 40-60 fő fog dolgozni a dokumentumokkal, amelyek helyzete, állapota folyamatosan nyomon követhető lesz a rendszerben. A munkaterületen kívül lesz egy pufferraktár is, amelynek befogadóképessége 500 polcfolyóméter. A Központ számára elkezdődött a digitalizáló és informatikai, valamint az állományvédelmi eszközök gyűjteményközpontú beszerzése. Így planetáris eszközökkel, film-, mikrofilm-, plakátszkennerekkel, audio és video anyagok megőrzésére alkalmas berendezésekkel, valamint papíróntó, dobozkészítő géppel, savtalanítóval és vízlágyítóval, elszívó és porszívó eszközökkel fog gazdagodni az állomány. A Digitalizálást Támogató Keretrendszerben valósul majd meg a Digitalizáló Központ teljes működése, azaz a munkafolyamat szakszerű szervezése, nyomon követése és állományvédelmi, valamint logisztikai támogatása. A helyszín, az eszközpark és a szakemberek alkalmazásán túl a nemzeti könyvtár a digitalizálás terén is kompetenciaközpontként fog működni, amely megvalósulásához, gyakorlati kialakításához folyamatos párbeszédre van szükség a könyvtárosok között. A cél az egységes formátumban való egységes szemléletű megőrzés lenne a beszolgáltató könyvtár és a Digitalizáló Központ között. A kompetenciaközpont módszertani útmutatókkal, szabályzatokkal és oktatási anyagokkal, tanfolyamokkal fogja segíteni az egységes, országos gyakorlat megteremtését, bevezetését.

Szeberényi Gábor, a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Digitális Tartalomszolgáltatási Osztályának vezetője a könyvtár digitális tartalomszolgáltatásait mutatta be. Szó esett az egyetemi könyvtár digitalizálási történeti előzményeiről, amelyek 2002-re nyúlnak vissza. Ekkor szerezte be a pécsi Egyetemi Könyvtár első digitalizáló berendezését (Minolta PS7000). A tényleges digitalizálást a KlimoTheca megalkotásával kezdték 2004-2005-ben, amikor 181 művet, 200 ezer oldalt digitalizáltak. Később megszületett a Digitália, majd beszerezték a Corvina integrált könyvtári rendszer Scan modulját. 2014-ben kezdődött meg a stratégiaalkotás folyamata.

Az előadó bemutatta a pécsi Egyetemi Könyvtár Digitális Tartalomszolgáltatási Stratégiájának (2015-2020) főbb paramétereit is. A dokumentum nem egy digitalizálási stratégia, hanem egy tartalomszolgáltatási keretkoncepció. Részletesen bemutatásra kerültek a felhasználói, tartalomképzési és tartalomszervezési, továbbá a szervezeti és működési szempontok, a digitális szolgáltatások és a fejlesztési területek.

A fontosabb szolgáltatások közé tartozik a Pécsi Egyetemi Archívum (PEA), a KlimoTheca, a Digitália, az Illustrationes, az eKépek, a Könyvespolc, a Kalauz és a Per Aspera ad Astra. Az előadás végén a digitalizálást érintő felmerülő problémákról, a Könyvgyűjteményi Digitális Stratégia egyetemi vonatkozásairól, végrehajtásának problémáiról esett szó.

A **szakmai fórumon** Holl András (MTA) Szeberényi Gábor előadására reagálva kiemelte, hogy a digitalizálás és a tartalomszolgáltatás alapvető problémája abból fakad, hogy nemcsak a felhasználók, hanem a könyvtárak is sokfélék, az érdekeik gyakran különböznek. Nehéz egy egyablakos felületet létrehozni, mert nem feltétlenül fog megfe-

lelni egyaránt egy hallgatónak, egy kutatónak esetleg az egyszerű olvasónak. A sokszínű könyvtári rendszernek kell egy közös váz, egységes stratégia. Szeberényi Gábor egyetértett Holl András hozzászólásával. Szerinte az együttműködési lehetőségek két különböző formában valósulhatnak meg. A hasznosabb lehetőség a partnerkapcsolat formája, a másik pedig, amit előírás generált. A partneri keretrendszerben sokkal könnyebben lehet a fellépő érdekeket egyeztetni, összehangolni. Az egyetemi szférában eleve kurrens, már digitalizált, digitálisan született anyagokat érdemes szolgáltatni. Ez egy újabb problémapontját veti fel a digitalizálásnak és a szolgáltatásnak, a szerzői jogokat. Káldos János is az együttműködést tartja a járható útnak. Ennek érdekében felvetett olyan, a könyvtárakat összehozó közös pontokat, amelyek mentén el lehet indulni a konszenzusteremtés felé. Ilyen közös pont az adatok összekapcsolhatósága, megfelelés a link data követelményeinek. A könyvtári rendszereknek már komplex adatokkal kell tudni dolgozni, mert a felhasználótól is komplex kérdések érkeznek. Jogvédett-e az adott dokumentum, megvan-e digitálisan, milyen digitális másolatai vannak, milyen a kötése, ki volt a tulajdonosa. Egyetértés tárgyát képezi továbbá, hogy a gyűjtemények változását az azokat dolgozó rendszereknek is követniük kell.

Moldován István (OSZK) arra kérdezett rá, hogy az aggregátori szerep a digitalizálási stratégiában mire vonatkozik. Több projekt (Minerva plusz projekt, Nemzeti Digitális Adattár) volt már a könyvtárak digitálisan létező és szolgáltatott vagyonának összegyűjtésére, de az átláthatóság máig sem valósult meg. A digitalizálás fogalom nagyon lehatárolja azt a tevékenységet, amit valójában takar. Felmerül a digitálisan született anyagok és a már digitalizáltaknak a megőrzése, továbbá, hogy mit kezdünk a közelmúlt digitális termésével, hogyan tudjuk megőrizni a tíz vagy húsz éve létrejött, pusztuló digitális dokumentumokat. Márfoldi István (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár) szerint a tartalomszolgáltatás megléte nem elegendő, azt népszerűsíteni is kell. Holl András egyetértett vele, de szerinte az elérhetőségen is nagyon sok múlik. Beszélte olyan példaértékű piaci szereplőkről, mint az Amazon vagy a Netflix, akik a felhasználói szokások alapján ajánlanak további tartalmakat. A digitalizálás befektetése csak akkor fog megtérülni, ha hangsúlyt kap a népszerűsítés is. Az ideális tartalmi aggregációs út az lenne, ha a könyvtárszakma fel tudna építeni egy digitális környezetet, egy olyan világot, amelyben a különböző könyvtárak együtt tudnak dolgozni. Ennek során maguk is érdekeltnek lennének abban, hogy ne csak beszolgáltassanak adatokat, hanem eleve egy helyen hozzák létre őket. Gyórfy Szabolcs ezzel kapcsolatban megerősítette, hogy az eszközkészletet az OSZK fogja tudni majd biztosítani a lehetséges együttműködés érdekében.

Tóth Máté a szakmai továbbképzés lezárásában kiemelte, hogy ez a műhelynap azért volt más, mint a többi eddigi egyeztetés a digitalizálásról, mert vannak kiinduló, alap dokumentumaink és futó projektjeink, amelyek az elméleti elgondolások után a gyakorlati megvalósítás felé visznek.

**A továbbképzési sorozat szervezői: Bognár Noémi Erika,
Horváth Adrienn, Jávorka Brigitta**
